

811.1612 36(082)

Д 70

ДОСЛІДЖЕННЯ З ГРАМАТИЧНОЇ БУДОВИ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Збірник наукових праць

Дніпропетровськ 1988

по області 15—20 градусів морозу, у Дніпропетровську — 18—20. Вдень по області 10—15, у Дніпропетровську 11—13 градусів нижче нуля» (ДН, 05.01.84).

Віднесеність до майбутнього часу виражається аналітичними та синтетичними дієслівними формами: «У сільських профтехучилищах — випускні іспити. Путівку в життя одержать півтори тисячі молодих механізаторів. Майбутні спеціалісти сільського господарства працюватимуть на колгоспних і радгоспних ланах уже нинішньої весни» (Обл. в., 02.02.82); «Звіти про конференції будуть опубліковані в пресі» (РУ, 06.01.82).

Часова локалізація дії в майбутньому паралельно здійснюється також і за допомогою недієслівних сполучень, напр.: «23—27 вересня у Софії відбудеться Всесвітній парламент народів за мир» (Ост. в., 14.02.80); «Сьогодні о 20-й годині Центральне телебачення транслюватиме...» (Ост. в. 14.01.84).

Розглянуті способи вираження часової віднесеності речень в інформаційних текстах свідчать, що переважна більшість інформаційних текстів ретроспективно констатує факти і події об'єктивної дійсності. Характерною рисою інформаційних текстів є локалізація названої події недієслівними лексичними компонентами.

Ю. О. Арешенков

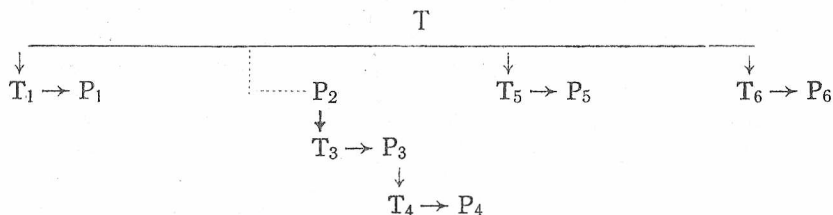
ОСОБЛИВОСТІ СИНТАКСИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕКСТУ КОМЕНТАРНОГО МОВЛЕННЯ

Мовна специфіка різних функціональних стилів значною мірою визначається особливостями інтеграції висловлень у текст. Для виявлення цих особливостей найбільш плідним, на нашу думку, є аналіз синтаксичної організації зв'язного тексту в плані його актуального членування. На думку Ф. Денеша, в організації тексту основна конструктивна роль належить темі висловлень. У тематичній же структурі текстів простежуються три основних типи тематичних послідовностей (ТП): проста лінійна ТП, у якій кожна рема стає темою наступного висловлення; ТП з константною темою, коли до реми вихідного висловлення приєднуються нові реми, тема ж залишається незмінною; ТП з похідними темами, коли окремі теми висловлень походять від однієї спільної гіпертеми¹.

Аналіз радіо- і телевізійних коментарів показав, що більшість коментарних текстів — це дериваційні структури, в яких теми висловлень походять від єдиної гіпертеми. В інформаційних програмах репортажі (коментарі), як правило, починаються повідом-

¹ Синтаксис текста /Отв. ред. Г. А. Золотова. М., 1979. С. 349—351.

ТП даного тексту має таку структуру:

Між першим та другим реченням коментарного тексту наявний «тематичний стрибок»: номінативна структура рекомендації об'єкта **Найдавніші пам'ятки** являє собою монорему, тому тут випущено — вона подана в ситуації. Речення 2, 3, 4 утворюють лінійну ТП (їх теми повторюють рему попереднього висловлення), а в реченнях 5 та 6 теми знову походять із гіпертеми тексту.

Гіпертемі коментарів, як бачимо, належить особлива змістова та конструктивна роль в організації тексту. Висловлення, що виступають у цій функції, в одних випадках служать ніби заголовком коментаря, в інших — являють собою стислу тезу його змісту. Тезою коментарів нерідко служать положення постанов, директив, виступів партійних та державних діячів, напр.:

Д И К Т О Р: «У доповіді товариша Щербицького на Пленумі ЦК Компартії України увага трудових колективів спрямовується на ті проблеми, що найгостріше стоять перед кожним металургом, гірником, хліборобом — збільшення виробництва продукції, підвищення її якості.

В ці дні на шахтах Західного Донбасу проходять збори колективів дільниць, бригад, на яких гірники беруть підвищені зобов'язання.

Слово нашому дніпропетровському кореспонденту».

КОМЕНТАТОР: «Виконано достроково». Ці слова вже стоять проти кожного пункту річних соціалістичних зобов'язань колективу четвертої дільниці шахти «Павлоградська». І ось зараз гірники зібрались у нарядній, щоб всебічно обговорити свої плани і зобов'язання на рік майбутній» (Укр. радіо).

Заголовні речення (як і речення тези) також в основному виконують функцію гіпертеми коментаря. Ці речення мають, як правило, компактну структуру, їх довжина помітно коротша за середню довжину речень коментарного мовлення. У функції заголовних часто вживаються неповні речення, напр.: «Дітям — найкраще». Репортаж зі швейного об'єднання «Дніпро» веде наш кореспондент; «Не числом, а вмінням». Репортаж нашого кореспондента (Укр. радіо).

Заголовком коментаря нерідко бувають номінативні речення: «**Кавуни**». Рейдовий матеріал нашого вінницького кореспондента Олександра В.; «**Щаслива борозна**». Репортаж нашого дніпропетровського кореспондента з колгоспу імені Куйбишева Царичанського району» (Укр. радіо).

Ми розглянули деякі особливості тематичної організації коментарних текстів, однак композиційно-синтаксичні зв'язки між реченнями можуть бути проаналізовані і з точки зору участі в них реми висловлень. Використовуючи класифікацію, запропоновану Г. О. Золотовою, спробуємо виявити ті типи рематичних домінант, які найбільш характерні для коментарного мовлення.

Так, у текстах репортажів про демонстрації, мітинги, спортивні змагання найвиразніше виявляється акціональна рематична домінанта. Тут найбільший комунікативний динамізм передається дієслівними словоформами із значенням дії та номінативними реченнями з рематично виділеними віддієслівними іменниками, напр.:

«Центральна магістраль Києва **квітне** багрянцем прапорів, різнобарв'ям транспарантів і пано. На демонстрацію **вийшли** представники районів міста. Святковий похід трудового Києва **відкривають** трудящі Печерського, Московського, Радянського та Шевченківського районів. У колонах демонстрантів **крокують** передовики виробництва, ударники комуністичної праці, розвідники майбутнього» (Укр. телебачення).

«**Атака динамівців**. Це Андрій Баль. Далеко від воріт суперника. Віддає трошки назад. **Передача поперек поля**. Це Дем'яненко, здається. **Ще передача назад**. **Пас на лінію штрафного майданчика!** Вчасно гості м'яч відбили. **Ще один удар!**» (Укр. радіо).

Тексти репортажів з виставок, музеїв, торгових залів тощо характеризуються наявністю предметної рематичної домінанти. Тут основне комунікативне навантаження лягає на слова, що позначають предметні об'єкти коментаря, напр.:

«Перед нами — внутрішній **дворик** замку. Ми бачимо **галерею**, відбудовану тепер наново при реставрації Олеського замку.

Перед нами **вхід** у теперішню експозицію Олеського замку. **Портал** сімнадцятого століття. **Це низ галереї**. Стіна відбудована наново. **Замкова криниця**» (Укр. телебачення).

У репортажах з підприємств, будов, колгоспних полів, в яких розповідається про роботу виробничих колективів, текст коментаря має імпресивну рематичну домінанту. Рематично наголошеними у висловленнях цих текстів є якісно-оцінні прислівники, напр.:

«**Чітко, організовано** ведуть капітальний ремонт тракторних і комбайнових двигунів трудівники Дніпропетровського райоб'єднання «Сільгосптехніка». Тут **успішно** застосовується прогресивний конвейерний спосіб ремонту. **Успішно** працює на збиранні двигунів комсомольський колектив, який очолює Василь З. Швидко і **якісно** ведуть роботу молоді робітники» (Дніпропетровське телебачення).

Існує зв'язок між характером рематичної домінанти та функціонально-семантичним типом комунікативних структур, що формують коментарний текст. Цей зв'язок простежується і в наведених вище прикладах. Так, у текстах з акціональною рематичною домінантою переважна більшість висловлень — супровідні структури. Тексти з предметною рематичною домінантою складаються в основному з структур рекомендації об'єкта коментаря, а більшість висловлень коментарів з імпресивною домінантою є оцінними структурами.

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок про те, що в реальному мовленні комунікативна інтенція мовця зумовлює не лише відбір певних мовних одиниць, але й вибір відповідних структурно-композиційних схем побудови тексту. Так, поширення серед коментарних текстів дериваційних побудов з похідними темами пояснюється тим, що об'єктом коментування стає, як правило, якийсь один (провідний) факт, подія, явище, які у власне коментарі піддаються різнобічному аналізу та тлумаченню. У гіпертемі зосереджується увага слухача на об'єкті коментування (при цьому рема вихідного висловлення може містити концепт усього коментаря), весь же текст являє собою концентричну структуру, в якій розгортається і поширюється вихідна теза.

У залежності від характеру об'єкта коментування змінюється тип рематичної домінанти: якщо метою коментатора є привернути нашу увагу до певних фактів та подій — в тексті виявлятиметься предметна або ж акціональна домінанта. Якщо ж в коментарі увага зосереджуватиметься на оцінці, тлумаченні певних фактів — текст матиме акціональну рематичну домінанту.

Виявлені особливості текстової структури коментарів можуть розглядатися в ряді інших диференційних ознак даного функціонально-стилістичного різновиду мовлення. Врахування їх могло б допомогти коментаторам у плануванні своєї мовної стратегії.